

Hikmet Yurdu, Yıl: 8, C: 8, Sayı: 15, Ocak – Haziran, 2015/1, ss. 279 - 295

Zahirî Fıkhı*

İzmirli İsmail Hakkı

Sadeleştiren: Yrd. Doç. Dr. Ali Duman

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Ana Dilim Dalı

ali.duman@inonu.edu.tr

Soru: Davud Zahirî mezhebi sosyal hayata karşı mı gelmiştir?

Cevap: Davud b. Ali el-İsfehani (v. 270)¹ icma ve kıyasta diğer fakihlerden ayrılmaktadır. Davud, sadece sahabe icma'ını hüccet olarak kabul eder, fakat bu konuda yalnız değildir. İmam Ahmed'in meşhur olan görüşüne ve İbn Hibban'ın görüşüne göre de sadece sahabe icma'ı hüccettir.

Davud kıyası da inkar eder, kıyası inkar konusunda da yalnız değildir. [Ondan önce Ebu İshak İbrahim b. Seyyar b. Hani en-Nazzam (231/845) kıyası inkar etmiştir.²] Maliki fakihlerinden İbn Abdilberr'in *Cami'ü'l-İlm* adlı eserinde naklettiğine göre Ebu'l-Kasım Bağdadî "İbrahim en-Nazzam'dan evvel kıyası inkar edeni bilmiyorum" diyor. İşte ilk önce kıyası inkar eden ve kıyasla amel eden ümmetin selef alimlerini suçlayarak hakaret eden Mu'tezile mezhebinin reisi Nazzam'dır.

* Bu makale Sebilü'r-Reşad Mecmuasının, C.2, Aded: 296, ss. 170-175'de yayınlanmıştır.

¹ Ebu Süleyman Davud b. Ali b. Halef el-İsfahani (ö. 270/884). Zahirîye (Davudiye) mezhebinin kurucusudur. Kufe'de doğdu. Doğum tarihiyle ilgili olarak kaynaklar da farklı bilgiler yer almaktadır. Hicri. 200 m. (815 -16)veya h. 202 m. (817-18) olarak verilmektedir. Ebu Sevr el-Kelbi, Süleyman b. Harb, Amr b. Merzuk, Ka'nebi, Muhammed b. Kesir el-Abdi, Müsedded b. Müserhed gibi bir çok alimin ders halkalarında yer almıştır. Bazı tabakat kitapları Şafii'yi onun hocaları arasında saysa da Şafii'nin öldüğü sırada en fazla dört yaşında olacağından bu bilgilerin doğru olmadığı söylenebilir. Davud b. Ali döneminin büyük muhaddis ve fakihlerinden sayılan İshak b. Rahaveyhi'den ders almak üzere Nişabur'a gitti. Burada hocasının etkisiyle müstakil ictihada yöneldi. Şafii'nin rey ve istishana karşı olan tavrını daha da ileri götürerek Kur'an ve Hadislerin zahirine göre hareket etmeye başladı. Davud b. Ali'nin 150 kadar eserinin adı İbn Nedim tarafından zikredilmiştir. Bunların bir kısmı diğer kitaplarının alt başlığı bir kısmı ise risale şeklindedir. Geniş bilgi için bkz. Ignaz Goldziher, *Zahiriler*, çev. Cihad Tunç, Ankara 1982; Ömer A. Ferruh. "Zahirîlik, *İslâm Düşüncesi Tarihi*, çev. Ahmet Demirhan, İstanbul 1990; Nurettin Itr, "Dvud ez-Zahiri" mad., *DİA*, 9/49-50.

² Ebu İshak İbrahim b. Seyyar b. Hani en-Nazzam (231/845): Basra'da doğan en-Nazzam'ın doğum tarihi hakkında birbiriyle çelişik çeşitli rivayetler vardır. Ebu'l-Huzeyl el-Allaf'a talabelik yapan en-Nazzam Basra Mu'tezile okulunun önde gelen liderlerindedir. Geniş bilgi için bkz. İlyas Çelebi, "İbrahim en-Nazzam" mad., *DİA*, 32/466-468.

Nazzam'dan sonra Ca'fer b. Harb, Ca'fer b. Habeşe, Muhammed b. Abdillâh el-İskafî gibi mu'tezileden bir grup³ bu hususta Nazzam'ın görüşüne uymuşlarsa da, ümmetin selef alimlerine hakaret etmemişler, ancak selefle ilgili: Sahabe arasında durum kıyas yolu üzere cereyan etmemiş, sadece uzlaşma ve anlaşma yolu üzere cereyan etmiştir şeklinde yorumlarla yetinmişlerdir.

Davud Zahirî de kıyas ile ameli geçersiz kabul eder. Zahirî alimlerinden bir kısmının "Tabîinden İbn Sirin, Mesruk ve Katadenin kıyası inkar ettiklerini aktarmaları" doğru değildir. Ebu't-Tayyib et-Taberî, Kasanî, Nehruvanî ve, Mağribî'den "Kıyasın haram olduğunu" aktarıyor. Abdülaziz el-Buharî'nin *Keşfu'l-Esrar*'da açıkladığına göre Necedât⁴ şubesinin dışında hariciler de kıyası inkar ediyorlar. İmâmiye de kıyası inkar ederler. Şu halde Bağdat Mu'tezilesi, Zahirîler, İmâmiye, Haricilerin çoğunluğu, Kasanî, Nehruvanî, Mağribî top yekun kıyası inkar etmiş oluyolar.

Kıyas inkarcıları, lafızlardan kastedilen manayı anlamak hususunda aşırılığa düşüyorlar. Kıyası, kitap ve sünnetin dışında sanıyorlar. Bir hadisenin hükmünü nassda bulamazlar ise *istishab*⁵ ile amel ediyorlar. Burayı biraz açıklayalım:

1. Kıyas inkarcıları lafızlardan kastedilen anlam konusunda aşırılığa ve hataya düşüyorlar. Şöyle ki, ilim adamlarının bildiği gibi, lafızlar bizzat kastolunan şeyler değildir. Lafızlar sadece konuşanın (mütekellim) amacını bildiren anlamlar için vasıta. Konuşanın amacı bazen genel / umum lafızlardan anlaşılır, bazen kast ettiği genel / umum anlamdan anlaşılır; bazen lafız güçlü olur, bazen olağan kullanımdan anlamak daha güçlü olur, bazen ise lafız ile anlam birbirine yakın olur. Mesela bir kılavuz bir başkasına "*bu yoldan gitme, zira burada eşkiya vardır, -yahut- yol korkunçtur, susuzdur*" dese yolcu ve diğer işitenler anlarlar ki kılavuzun maksadı "*bu yol*" lafzının taşıdığı anlamdan daha geneldir. Konuşanın [yani kılavuzun] maksadı sadece eşkiya bulunan, korkunç olan, susuz bulunan bu yoldan değil, buna benzer her tür yoldan gidilmesini engellemektir. Şayet yolcu böyle başka bir yoldan gitse yerilmeyi, eleştirilmeyi hak eder. Onun böyle bir yoldan gitmesi kötü ve kılavuza aykırı hareket etmek kabul edilir. İşte

³ Mu'tezile ikiye ayrılır: Bağdat Mu'tezilesi, Basra Mu'tezilesi. Nazzam'a uyanlar Bağdat Mu'tezilesidir.

⁴ Yemame'de isyan eden Necde b. Amir'in bağlılarıdır. Necedât: Söz ve fiilde takıyyeyi onaylarlar, savaştan kaçmayı küfür saymazlar. Necde, içki içme haddini / cezasını kaldırmıştı.

⁵ Istishab: Önceden var olan bir şeyin varlığını devam ettirmesi, önceden yok olan bir şeyin yokluğunu devam ettirmesi anlamında usulî delildir. Geniş iblgî için bkz. Ali Duman, *İlitam ve İlahiyat Fakülteleri İçin İslam Hukuk Usulü Dersleri*, Öncü Kitap, Ankara, 2014, 134 vd.

buna dayanarak fakihler “Yetimlerin mallarını zulüm yoluyla yiyen kimseler...”⁵ ayetindeki “yemek” ifadesi giyim kuşam, binekten yararlanma, ikamet mekanı ve benzeri bütün yönlerden faydalanmayı da kapsadığını düşünmüşler, yetim malından her türlü yararlanmayı onu yemek anlamında değerlendirmişlerdir.

Aynı şekilde fakihler “و لا تقل لهما اف” “... o ikisine üf bile deme”⁶ ayetindeki “قول” sözüyle eza içeren bütün sözler anlamışlardır. Bir kimse annesinin yüzüne tükürse veya ayakkabıyla vursa, “Ben anneme üf demedim” dese, halk onu yasaklanmış olan üf demekle, işlediği bu fiili ayırmadığından dolayı sadece ahmak, cahil, beyinsiz biri olarak görür. Bu sözle sadece üf demenin yasaklanması akla, anlayışa, yaratılışa karşı bir suçtur.

Bir kimse delillerden birine dayanarak konuşanın (mütekellim) maksadını bilirse, o maksada uyması zorunlu (vacib) olur. Lafızlar, bizzat kastedilen manalar değildir. Onlar sadece kendisiyle, konuşanın (mütekellim) maksadının anlaşılmasını sağlayan bir takım delillerdir. [Bu sebeple] işiten (sami) konuşanın maksadı görünür (zahir) ve hangi yolla olursa olsun apaçık (vazih) olursa, gereğiyle (mukteza) amel eder; [bu durumda] yanlışlığı (fesad) bilinen bir şeyi istemek, faydası (maslahat) kesin olan şeyi istememek imkansız olur. Görmüyor musunuz ki bir kimse başka bir kimsenin mezhebine, görüşüne tam bir özenle uysa, yapmış olduğu şeyden maksadını ve görüşünü kavrar, “böyle fetva verir, böyle söyler, böyle söylemez” diyebilir. Sözünden açıkça anlaşılmayan bir şey hakkında “bu fikirde olmaz” diyebilir. Bunda şüphe yoktur, bunu engellemek, ortadan kaldırmak mümkün değildir.

Has (özel) lafız bazen irade ile genel manaya (mana-yı umum), umum lafız da bazen irade ile özel manaya (mana-yı husus) taşınabilir. Mesela bir kimse yemeğe davet edilse, davet edilen kimse “Vallahi yemeyeceğim” dese yahut o kimseye “uyu” deseler o da “vallahi uyumayacağım” dese bu cümledeki lafızlar tamamıyla umum olmasına rağmen, konuşanın iradesiyle umum lafızların husus anlamlara nakledilmiş [olduğu görülür]. Yani [konuşanın bu sözlerle maksadı] kıyamate kadar yemek yemeyeceğim veya kıyamate kadar uyumayacağım demek değildir. İşiten bunun böyle olmadığını pekala bilir. İşte konuşanın sözünden maksadını anlamaya dil açısından “fikh” derler.

⁵ Nisa, 4/10.

⁶ İsrâ, 17/23.

Cenab-ı Hak Peygamber efendimizin sözlerindeki maksadı anlamayanları kötü-lüyor “فما لهاؤلاء القوم لا يكادون يفقهون حديثاً” “*Bu kavme ne oluyor, sözü anlamaya yanaşmıyorlar*”⁷ buyuruyor.

Sahabe vahyin indiği dönemde izin ve serbest bırakmaya (ibaha), onay (takrir) veya karşı çıkmamadan hareketle ulaşırlardı (istidlal ederlerdi). Bu akıl yürütme, lafız olmaksızın maksadı çıkarmaktır. Çünkü batıl / geçersiz bir şey üzerine onay olmazdı, her durumda ortaya konulurdu. Mesela Müminlerin annesi Hz. Hatice (RA) ilahi hük-mü, Allah’ın isim ve sıfatlarının kemalini, yüce yaratıcının rahmetini bildiği için Allah’ın elçisini yalnız bırakmayacağını başlangıçta anlamıştı.

Konuşanın maksadı bazen lafzın genelinden (umum), bazen sözün söyleniş ge-rekçesinin (illet) genelinden bilinir. Lafızlar üzerinde uzman olanlar için birincisi, mana ve anlam üzerinde uzman olanlar için ikincisi daha açık olur.

Hafız Muhakkık İbnü’l-Kayyim el-Cevziyye’nin⁸ açıkladığı üzere bazen her iki alanın uzmanları konuşanın maksadını bilmek konusunda aşırılıklara düşerler.

Konuşanın maksadını anlamak için hem lafzın, hem mananın hakkını vermek gerekir. Kur’an istinbat ehlini övüyor. İstinbat sadece lafzı anlamak değildir. Bundan daha çok illetler ve anlamları benzerlerini ve konuşanın maksatlarını anlamaktır. Bu sebeple kıyası inkar edenler tam manasıyla lafzın hakkını vermiyorlar, aşırılığa kaçıyor-lar.

2. Kıyas inkarcıları “*Kıyas, Kitap ve Sünnetin dışındadır*” diyorlar. Aşağıdaki delil-leri ileri sürüyorlar:

1. “فإن تنازعتم في شئ فردوه إلى الله و الرسول” “*Bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz onu Al-lah’a ve Resulüne götürün*”⁹ ayeti gereğince emredilen Allah’a ve Resulüne işi götür-mektir. Allah’a götürmek, Kitaba götürmektir. Resule götürmek, Resul hayattayken Peygamberimize götürmek, olmadığı zaman ya da vefatından sonra sünnete götürmek demektir. Bu da üzerinde ittifak edilmiş (mecmaun aleyh) bir konudur. Dolayısıyla kı-yas ne budur ne de ötekidir.

⁷ Nisa, 4/78.

⁸ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî (ö. 751/1350) hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Yunus Apaydın, “İbn Kayyim el-Cevziyye” mad., **DİA**, 20/109-123.

⁹ Nisa, 4/59.

2. *“يا ايها الذين آمنوا لا تقدموا بين يدي الله ورسوله.”*¹⁰ ayetinin hükmü gereğince Allah ve Resulünün söylemediği şeyleri söylemek asla caiz değildir. Kıyasçaların hüküm bildirilmemiş (meskutun anh) konu hakkındaki haramlık ve vaciplik gibi hükümler vermesi Allah ve Resulünün önüne geçmektir. Bu ise yasaklanmıştır (menhiyyün anh).

3. Kur'an: *“ان الظن لا يغنى من الحق شيئا”* *“...zan hak namına hiçbir şey barındırmaz...”*¹¹ buyuruyor. Kıyas zannın en büyüğüdür.

4. Cenab-ı Hak şeriatı bizim kıyaslarımıza, istinbatlarımıza bırakmamıştır, Resullullah'a bırakmıştır. Resul-ı Ekrem efendimizin açıkladığı şeye uymak zorunludur (vacibü'l-ittiba), açıklamadığı şey ise zaten dinden değildir.

5. Allah, insanların kıyas ve re'ylarını hiçbir zaman ümmet arasında hakim kılmamıştır.

6. *“ان اتباع الا ما يوحى”* *“...ben ancak bana vahyedilene uyarım...”*¹² ayeti gereğince Kur'an, sadece vahye tabi olmayı emretmektedir.

7. *“Helal Allah'in kitabında helal kıldığıdır, haram Allah'in kitabında haram kıldığıdır. Sükut geçtiği şey Allah'in seinin için bağışladığı / affettiğidir”* (İbn Mace ve Tirmizi tahrir etmiştir), *“ما احل الله في كتابه فهو حلال و ما حرم فهو حرام و ما سكت عنه فهو عفو فاقبلوا من الله عافيته فإن الله لم يكن لينسى”* *“Allah'in kitabında helal kıldığı helaldir, haram kıldığı haramdır. Sükut geçtiği bağışlanmıştır. İbadeti Allah'a has kılarak ona yönelin. Allah hiçbir şeyi unutmuş değildir”* *“Senin Rabbin unutkan değildir”* ayetini okudu” (el-Bezzazi tahrir etmiştir) hadis-i şeriflerinin hükmüne göre Şari'in zorunlu kılma (icab) ve yasaklaması (tahrim) hususunda hüküm beyan etmediği / sükut ettiği (meskutun anh) şey bağışlanmıştır. Diğer bir ifadeyle hakkında hüküm bildirilmeyen mesele (meskutun anh) bağışlanmış meseledir (ma'fuvvun anh), mübahtır. Nasıl olur da Şari'in haram ya da vacip kılmasına kıyaslayarak aralarında müşterek bir vasfa dayanarak hakkında hüküm bildirilmeyen meselenin haramlığına ya da vacipliğine hükmetmek caiz olabilir?

Çünkü ortak vasfa (illet) dayalı olarak kıyas, bu kısmı yani hakkında hüküm bildirilmeyen kısmı ortadan kaldırıyor: Hakkında hüküm bildirilmeyen meselenin her du-

¹⁰ Hucurat, 49/1.

¹¹ Yunus, 10/36.

¹² Ahkaf, 46/9.

rumda vacip ya da haram ile aralarında bir benzerlik, hükümde onları birleştirici bir vasıf (illet) bulunabilir. Eğer bu iki farklı meseleyi birbirine katmaya onay verersen artık bağışlanmış bir kısım kalmaz. Hakkında hüküm bulunmayan meseleyi haram kılmak Şari'in hükmünü değiştirmek değil midir? Allah teala: " يا ايها الذين آمنوا لا تسألوا عن اشيء ان " "تبدلكم تسؤكم " *"Ey İman Edenler! Size açıklandığı taktirde sizi üzecek şeyleri sormayın. Eğer Kur'an indirilrken bunları sorarsanız size açıklamır. (Halbuki) Allah onları bağışlamıştır..."*¹³ buyurmaktadır. Artık Şari'in hüküm bildirmediği bir konuyu gerek o (Resul) yaşarken gerek vefatından sonra terk etmekle yükümlüyüz. Hakkında hüküm bildirilmemiş bir konudaki hükmü bir kimsenin sadece sormasıyla haram kılınmasına sebep olup da onun günahı büyük olur ise kıyas ya da re'y ile hakkında hüküm bulunmayan bir şeyi haram kılan kıyasçılardan hali ne olur? Hakkında hüküm bildirilmemiş konudan bahsetmemek, hükmü konusunu sormamak vacip olmuyor mu? Bize farz olan gücümüz yettiğince Şari'in emrine boyun eğmek, yasakladıklarından kaçınmak, hakkında hüküm bulunmayan konularda araştırmadan uzak durmaktır. Bu araştırma ve incelemeyi terk etmek hükmü bilmemek ya da cahil kalmak değildir. Belki bağışlanma hükmünü ortaya koymaktır. Genel mübahlık (ibaha-i amme), zorluğun kaldırılması (ref'i haraç) hadisleri dinin kısımlarından hepsini kapsamaktadır. Çünkü dinin kısımları ya vacip, ya haram ya da mubahtır. Mekruh ve müstahab bu üçünün fer'idir, mübahın dışında değildir.

8. Kur'an "فإذا قرأناه فاتبع قرآنه ثم ان علينا بيانه" *"Öyleyse, biz onu okuduğumuz zaman, onun okunuşuna uy. Sonra onu açıklamak da bize düşer"*¹⁴ ayetiyle, Kur'an'ın açıklanmasını Cenab-ı Hakka vermektedir, kıyasa vermemektedir.

Kur'an "قل أرأيتم ما انزل الله لكم من رزق فجعلتم منه حراما و حلالا قل الله اذن لكم ام على الله تفترون" *"De ki: Allah'ın size indirdiği, sizin de bir kısmını helal, bir kısmını haram saydığımız rızıklar hakkında ne dersiniz? De ki: Bunun için Allah mı size izin verdi yoksa Allah'a iftira mı ediyorsunuz?"*¹⁵ diyor. Bu ayette hüküm iki kısma ayrılıyor a) İzin verilen (me'zunun fih) ki haktır; b) iftira edilen (müftera aleyh) ki izin verilen bir şey değildir.

Bizim buğdayı arpaya, palamutu hurmaya, hardalı buğdaya kıyas etmemizi nereden izin verdi? Eğer bunu Allah ve Resulullah bize tavsiye etmiş olsaydı baş göz üstüne derdik.

¹³ Maide, 5/101.

¹⁴ Kiyame, 75/18-19.

¹⁵ Yunus, 10/59.

Cenab-ı Hak bize tartışmalı olan konularda Allah ve Resulüne başvurur diyorum. Artık bizim için re't ve kıyasa başvurmak, bir imamı taklit etmek, keşif, uyku ve ilham, kalbin meyli, istihsan, ma'kul, şeriatü'd-divan, siyasetü'l-müluk, müslümanların şeriatları üzere olmayan insanların adetleri kesinlikle mübah olamaz.

10. “فلا تضربوا لله امثال” “Artık Allah'a benzetmeler yapmaya kalkmayın...”¹⁶ ayeti kıyası haram kılıyor, geçersiz kılıyor. Zira kıyasın tamamı din hakkında örnek (darb-ı mesel) ve hakkında nass bulunmayan benzetmelerdir. Şüphe yok ki sözlükte her ismin isimlendirildiği bir şey (müsemma) vardır; buğday hardalı, hurma palamutu içermez. Hırsızlık ölçüsünü (nisab) belirlemekte, mehri belirlemek dahil değildir. Ölü etinin yenilmesini yasaklamak / haram kılmak canlı ve diri olarak Allah katında temiz olan Müslümanın vefat etmekle necis ve pis olduğuna delalet etmez. Artık bunlar dinden olamaz. Nasslar Arap dili üzere ortaya konulmuştur. Diletilen nassları nasıl anlarırsa nasslar yalnız ona delalet eder. Artık artırma (kıyas) ve azaltma (tahsis) batıldır, dinden değildir. Kıyas da dinden değildir, tahsis de dinden değildir. Kıyas dine eklemeyi, tahsis dinde eksiltmeyi. Nassların derinlemesine bilmeyen [kimse] bazen nassda olmayan [şeyi] ekler de bu kıyastır der, bazen nassın gereği olan / iktiza ettiği bir şeyi hükümden düşürür, nasstan eksiltme yapar da bu tahsistir der, bazen nassı büsbütün terk ederek amel edilebilir (ma'mulun bih) [olan şey hakkında], doğruya aykırıdır, asıllara aykırıdır der.

Kıyas inkarcılarının bunlardan başka delilleri de vardır. Bu zikredilen deliller gereği kıyas Zahirîler ve kıyas inkarcılarına göre Kitap ve Sünnetin dışındadır.

Kıyas taraftarları, kıyası dinin, kitap ve sünnetin dışında saymazlar. “لقد ارسلنا رسالنا بالبينات و انزلنا معهم الكتاب و الميزان ليقوم الناس بالقسط” “Andolsun Biz elçilerimizi açık mucizelerle gönderdik ve beraberlerinde Kitab'ı ve mizanı (ölçüyü) indirdik ki insanlar adaleti yerine getirsinler...”¹⁷ ayeti gereğince mizan (ölçü) yani re'y ve kıyas kitap gibi indirilmiştir.

Kıyasçılar “فاعتبروا يا اولى الابصار” “Ey Akıl sahipleri ibret alın!”¹⁸ “و لو ردوه الى الرسول” “(Aralarında anlaşmazlığa sebep olan hususu) şayet Allah Resulüne ve içlerindeki emir / yetki sahiplerine götürselerdi, elbette onlar o işin içyüzünü bilirlerdi”¹⁹ ayetleriyle İmam Ahmed, Ebu Davud, Tirmizi gibi hadisçilerin

¹⁶ Nahl, 16/74.

¹⁷ Hadid, 57-25.

¹⁸ Haşr, 59/2.

¹⁹ Nisa, 4/83.

tahric ettikleri Muaz hadisiyle²⁰, sahabe icmayla kıyasın şeriatın asıllarından olduğunu, şer'î hüküm delillerinden biri olduğunu ispatlıyorlar.

Bununla birlikte kıyas muhalifleri kesinlikle içtihadı inkar etmezler, ictihad başka kıyas başkadır. İctihad, hükmü talep hususunda bütün gücü harcamaktır. Onlara göre İctihad, Kitap ve Sünnetten delil çıkarmakla olduğu gibi, beraet-i asliyeye, maslahata, ihtiyata sarılmakla da olur.

İctihad hükmün illetini belirlemekle (tahkik-i menat) ile, illet olabilecek vasıfları ayıklamakla (tenkih-i menat), illeti çıkarmakla (tahric-i menat) olur. Umum bir lafzı (âm) sınırlandırmak (tahsis) da ictihaddır. Mutlak bir lafzı kayıtlayarak sınırlandırmak (tak-yid) da ictihaddır.

Kıyası inkar edenlerin içtihadı önem verdiğinin en açık göstergesi, günümüzde* neredeyse on beş milyona yaklaşan İmâmiye mezhebinin kıyası inkar etmesine rağmen, içtihadı tam bir özen göstermesidir²¹. [İmâmiye gibi Zâhiriye de kıyasa karşı olsa bile içtihadı karşı değildir] Artık Zâhiriye mezhebini içtihadı inkar ediyor diye göstermek [affedilmez bir] gaflet ve büyük bir hatadır.

Bundan başka [bazı kıyas türleri vardır ki kıyas muhaliflerinin bir kısmı bu tür kıyasları reddetmez mesela] 1) kıyasın illeti nassla belirlenmiş (mansus) olursa, yani hükmün bağlı olduğu illet nass tarafından bildiriliyorsa, 2) kıyas maktu ise yani asıl (makisün aleyh) ile fer (makis) arasındaki farkın ortadan kaldırılması (nefy), diğer bir ifadeyle hükmün dayanağı (menat) olan illet ayıklanarak ulaşılmış ise, 3) kıyas fahva ise yani söylenen (mantuk) lafzın öncesi ile, maksadı ile re'ye başvurmaksızın sadece dili bilmekle söylenmeyen (gayr-ı mantuk) anlaşılıyor ise²² bu tür kıyaslar, kıyas inkarcıları tarafından da hüccet olarak kabul edilir. Demek ki kıyas inkarcıları kıyasın her türünü inkar etmiyorlar. Kıyas-ı mansusu, kıyas-ı matuku, kıyas-ı fahvayı kabul ediyorlar.

Kıyas-ı mansusda hükmün illeti “şu illetten, şu sebepten, şu nedenle” gibi lafızlarla ya da “كَي، لَمْ، اِنْ، فَاء، بَاء” gibi harflerle açıkça zikredilir. Kıyas inkarcılarına göre kı-

²⁰ Bahsedilen hadis gereğince Muaz, Peygamber efendimize: “Kitap ve Sünnette bulamaz isem re'yim ile ictihad ederim” demiş, Peygamber efendimiz de memnuniyetini beyan etmiştir.

* Yazarın günümüzde ifadesi yazının yazıldığı 1 Mayıs 1330 yani 14 Mayıs 1914 tarihine tekabül etmektedir.

²¹ Metnin bu kısmında şöyle bir ibare yer almaktadır: “Kıyas ile ictihad arasındaki teferruat gelecek makalemizde açıklanacaktır.” Metnin akışına mani olduğu için biz bu ibareyi dipnota taşıdık.

²² Hanefi usulcülerine buna nassın delaleti (delalet-i nass) derler, kıyas demezler. Bazı Şafîiler de buna mefhum-ı muvafakat derler. Dövmeyi üf demeye katmak gibi.

yas-ı mansus, nass ile amel demektir. Kıyası kabul edenlere göre kıyas-ı mansus da kıyasıdır.

Kıyas-ı maktu'da, asıl (makisün aleyh) ile fer (makis) arasında hiçbir fark yoktur. Sadece şöyle bir fark vardır. O farkın hükümde asla müdahalesi yoktur. "Hükümü gerektiren (mücib olan) birleştirici vasıfta (illet) ortak olduklarından dolayı hükümde de ortaklıkları gerekli (lazım) olur" denilerek fer asla katılır. Gazali bunu kıyas olarak görmüyor, fakat Safa el-Hindî kıyasa katıyor²³.

Bu üç tür kıyas, kıyas inkarcılarına göre aslın içerisinde yer almaktadır, asıl bunları kapsamaktadır, asıl bunlara delalet eder, bunlar aslın dışında değildir.

3. Ebu Mansur el-Bağdadî'nin²⁴ naklettiği üzere Davud [ez-Zahirî] : "Hiçbir hadise yoktur ki onun hakkında Kitapta ya da sünnette bir nass bulunmasın, o hadisenin hükmü nassla belirlenmiş (mansus) olmasın yahut nassın fahvasıyla, nassın delaletiyle bilinmesin. Bu ise kıyasa ihtiyaç bırakmaz" diyor.

Bu açıklamalarına göre Davud fahva kıyasını diğer bir tabirle nassın delaletini (delalet-i nassı / dal bî'd-delale)²⁵ ya da mefhumu'l-muvafakatı kabul ettiği gibi mefhumu'l-muhalefeti (delil-i hitabı)²⁶ da kabul ediyor.

Delilü'l-Hitab: Hanefîlerin mefhum-ı muhalefet dediği [fakat hüküm stinbatında geçerli kabul etmedikleri] akıl yürütme (istidlal) şeklindedir ki: hakkında hüküm bildirilmeyen (meskutun anı) alanın, varlık ve yokluk açısından hükümde söylenen (mantukun bih) alandaki hükme aykırı olmasıdır. Mesela "أن جاءكم فاصق بنيا فتبينوا" "...Size bir fasıq bir

²³ Yazar metnin bu kısmında "Bunun örneği Sebilü'r-Reşad'ın 290. Adedinde gösterilmişti." İfadesini kullanmaktadır. Metnin akışını bozmamak için bu ibareyi dipnota aldık.

²⁴ Yazarın Ebu Mansur el-Bağdadî adıyla verdiği ilim adamı ile kesin olarak kimi kastettiğini keş edebilmiş değiliz. Zira tam olarak bu isimde bir ilim adamına rastlayamadık. Ancak Abdülkadir el-Bağdadî'nin künyesinin Ebu Mansur olduğu düşünüldüğünde yazarın onu kastetmiş olması muhtemeldir diye düşünüyoruz. Ebû Mansûr Abdülkahir b. Tâhir b. Muhammed et-Temîmî el-Bağdâdî (ö. 429/1037-38) Meşhur Eş'arî kelâmcısı, Şâfiî fakihî ve matematik bilginidir geniş bilgi için bkz. Ethem Ruhi Fığlalı, "Abdülkahir el-Bağdadi" mad., **DİA**, 1/246-247.

²⁵ Dal bî'd-Delale (Delaletü'n-Nas / Nassın Delaleti): Nassın delaleti, nassın ibaresindeki hükmün, mevcut illete dayanılarak genişletilmesi ve ibarede söylenmeyen (meskutun anı), fakat o lisanı bilen herkesin rahatça anlayabileceği konular için de geçerli kabul edilmesidir. Mütekelimin mesleği üzere usul yazarlar Nassın Delaletine, Mefhumu'l-Muvafakat derler. Geniş bilgi için bkz. Duman, İslam Hukuk Usulü Dersleri, 298.

²⁶ Mefhumu'l-Muhalefet: Lafzın mantukunun delalet ettiği hükmün zıttının, meskutun anı olan alan için geçerli olduğuna delalet etmesidir. Bkz. Duman, İslam Hukuk Usulü Dersleri, 293.

*haberle gelirse, haberin doğruluğunu araştırm...*²⁷ ayetindeki adil olan kimsenin araştırılmasının gerekmeceği akıl yürütmeyele bulunur.

Kıyas inkarcılarından Kasânî²⁸ ile Nehrevânî²⁹ illetin nass tarafından bildirildiği kıyası (kıyas-ı mansusu) kabul ettikleri halde³⁰ Davud-ı Zahirî bunu kabul etmez. İmâmiye Lahnü'l-Hitabı, Fahva'l-Hitabı, delilü'l-hitabı kabul ediyorlar.

Lahn-ı Hitab: Öyle bir gizli ögedir (muzmar) ki kelimeler ancak onunla tamam olur. Mesela “ان اضرب بعصاك البجر فانفلق” “...*Asan ile denize vur, derhal yarıldı...*”³¹ ayeti gibi ki “فَضْرِبْ فَاَنْفَلِقْ” “*vurdu ve yarıldı*” demektir.

Zâhiriye ve genel olarak kıyas inkarcıları, nassın ibaresinden, işaretinden, delaletinden, iktizasından ahkam çıkaramazlarsa, beraet-i asliyye ve ıstıshab ile amel ederler. Metinde geçmeyen (meskutun anı) [yani hakkında hüküm bildirilmemiş konularla ilgili olarak] bağışlanmıştı (ma'fuv) derler. Nitekim [bu husus yukarıda] delillerin açıklamasından anlaşılmıştır.

Istıshab usulcüler arasında tartışmalıdır. Istıshab, bir şeyi hali üzerine bırakmak demektir. Üç kısma ayrılır:

1. “*Beraet-i asliyye ıstıshabı*”dır ki bize göre en çok bilinen budur. Müzenî, Sayfarî, İbn Süreyc, Gazalî ve diğer önde gelen Şafiî büyüklerine, Ebu Mansur el-Matüridî ile ona bağlı olan Semerkand Hanefî şeyhlerinden Mizan sahibi Alaüddin es-Semerkandî, İmam Malik ve Ahmed b. Hanbel'in bağlılarından çoğuna göre sahih bir hüccettir. Hanefilerden çoğunluğuna, bazı Şafiîlere, Ebu'l-Hüseyn el-Basrî'ye ve Mütellimînden bir topluluğa göre asla hüccet değildir. Çoğunluk geç dönem (müteahhirîn) Hanefîlerine, bazı Şafiîlere, Kadı Ebu Zeyd ed-Debûsî'ye, Şemsü'l-Eimme es-Serahsî'ye, Fahru'l-İslam el-Pezdevî'ye, Ebu'l-Yüsr el-Pezdevî'ye göre def etme hüccetidir sabit kılma hücceti değildir.

²⁷ Hucurat, 49/6.

²⁸ Kasânî, Alaüddin Ebi Bekr b. Ahmed (587/1191): Meşhur Hanefî fakih, geniş bilgi için bkz. Ferhat Koca, “Kasânî” mad., **DİA**, 24/531.

²⁹ Nehrevânî: Ebu'l-Ferec el-Muafab. Zekeriya b. Yahya (390/1000): Edip, kıraat, tefsir hadis alimi, fakih, geniş bilgi için bkz. Ahmet Özel, “Nehrevânî” mad., **DİA**, 30/306-308.

³⁰ İzmirli Kasânî ve Nehrevânî'yi kıyas karşıtlarında arasında göstermektedir. Muhtemelen Cüveynî'nin Kitabü't-Telhis'deki görüşüne dayanarak bunu söylemektedir. Bkz. İmam'l-Harameyn el-Cüveynî, **Kitabü't-Telhis**, III.155.

³¹ Şuara, 26/63.

2. Şer'î bir hüküm ıstışabıdır ki şer'î bir hüküm için var kabul edilen bir vasfın, aksi ortaya çıkıncaya kadar deam ettiğine hükmetmek şeklindeki ıstışabıdır. Bu kısımda [alimler arasında] tartışma yoktur. [Belli bir zamanda kıyılmış bir nikahın, bozulduğuna dair herhangi bir delil ortaya çıkmadığı sürece] nikahın devam [ettiğine hükmedilir], [aynı şekilde, abdest almış bir kimsenin abdesti bozdupuna dair kesin bilgi ortaya çıkmadıkça abdestlilik halinin yani] temizliğinin devam [ettiğine hükmedilir], [bunun gibi bir kimsenin bir zamanda mülkiyetine geçmiş bir malın, mülkiyetinin devr edildiğine dair bir delil ya da şahit ortaya çıkmadığı sürece o mal üzerinde] mülkiyetin devam [ettiğine hükmedilir]. İşte bu gibi aksi ortaya çıktığına dair bir delil, belge şahit bulunmadığı sürece nikah, taharet, mülkiyet devam etmektedir şeklinde verilen hüküm şer'î hüküm ıstışabıdır..

3. Tartışma mahallinde hüküm icma ıstışabıdır: Önceden icma ile bilinen bir hükmün, devam edip etmediği hususunda alimler arasında tartışma çıkarsa, işte böyle bir durumda icma'ın devam ettiğine hükmedilir ve hüküm ıstışab ile hüküm sabit olur. İstışabın bu türü üzerinde ihtilaf vardır (muhtelefün fih). Müzenî, Sayrafî İbn Hamid'e göre hüccetti;. Ebu İshak Şirazî, Ebu Hamid, Ebu't-Tayyib et-Taberî, Kadi Ebu Ya'la, Ebu'l-Hattaba göre hüccet değildir.

[Bu verilerden sonra] Zahirîler ve genel olarak kıyas inkarcılarının ictihadları üç hataya bağlıdır: 1) Nassları anlamada eksiklik; 2) Sahih olan kıyası inkar; 3) İstışabı gereğinden fazla yüceltmek.

Davud ez-Zahirî'nin mezhebi pek çok zaman devam etmiş, zamanımızda bile* taraftarları, mensupları bulunmuştur. Davud'un mezhebinde de, diğer mezheplerde olduğu gibi büyük alimler ortaya çıkmıştır. Bazılarını zikrederim:

1. İsfahan Kadısı İbn Asım (v. 378): Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffaz'* da onun hakkında "Hadis ve fikh hafızlarındandır" diyor.

2. Ebu'l-Hasan Ubeydullah b. Ahmed b. Muhammed el-Bağdâdî (v.324): Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffaz'* da onun hakkında: "Davud Mezhebi fakihlerinin imamlarından, çeşitli eserler sahibi" diyor.

* Yazarın zamanımızda ifadesi yazının yazıldığı 1 Mayıs 1330 yani 14 Mayıs 1914 tarihine tekabül etmektedir.

3. Ebu'l-Hasan Abdülaziz b. Ahmed el-Cezerî (v. 391): Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffaz'* da: "Zahiri mezhebi fakihî allame" diyor. Saymerî'nin "Ondan ve Ebu Hamid'den daha ehl-i nazar bir fakih görmedim" sözünü naklediyor.

4. İbn Hazm el-Endülüsi (v. 450): Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffaz'* da onun hakkında: "Bir çok eserleri olan Müctehid fakih, hafız allame imam" diyor.

5. Ebu'l-Fazl el-Makdisi, İbnü'l-Kayserânî (v. 507) adıyla şöhret bulmuştur: Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffaz'* da onun hakkında: "Büyük hafız, çok çalışkan (müksir'ı-cevval)" diyor.

6. Muhammed b. Sadûn el-Endülüsi (v.659): Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffaz'* da onun hakkında: "Allame hafız" diyor.

7. İbnü'r-Rumiye (v. 637): Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffaz'* da onun hakkında: "Tenkid hafızı" diyor.

8. İbn Seyyidü'n-Nas el-Ya'merî el-Endülüsi (v. 659): Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffaz'* da onun hakkında "İmam, hafız, allame, hatip" diyor.

9. Muhammed b. Ebu'n-Nasr el-Humeydî (v.488): Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffaz'* da onun hakkında "Hafızların kutbu" diyor.

10. Ebu'l-Abbas el-Battânî: Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffaz'* da İbn Seyyidü'n-Nas'ı yazdığı sırada Ebu'l-Abbas hakkında: "Vera ve tam bir faziletle tanımuştı" diyor.

11. Şeyh Kamil Muhyiddin Muhammed b. Arabî el-Endülüsi (v. 638): Adı geçen bu üstad tüm İslâm aleminde tanınan meşhur biridir.

12. Ebu'l-Feth Muhammed el-Ya'merî (v. 739): Bu zat da Zâhiriye mezhebi hocalarındandı.

Bunlardan başka Zâhiriye mezhebi bağlıları, taraftarları pek çoktur. Özetle Şevkânî (v. 1255)³² ile Siddık Han (v. 1308)³³ Zâhiriye mezhebi taraftarlarıydılar.

³² Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San'ânî el-Yemenî (ö. 1250/1834): Çok yönlü İslâm âlimi, müctehid. 28 Zilkade 1173'te (12 Temmuz 1760) San'a'nın güneydoğusundaki Şevkân'da doğdu. Şevkânî, devrin Zeydî muhitlerinde kabul gören müfredata uygun biçimde öğrenim hayatına başladı. Devrin ehl-i hadîs ve tecdid hareketinin Yemen'deki önemli simalarından Abdülkâdir el-Kevkebânî ve Hasan b. İsmâil el-Mağribî ile Zeydî geleneğinin savunuculuğuyla tanınmış Abdullah b. İsmâil en-Nehmî ve Zeydî fıkhının önde gelen ismi Yahyâ b. Muhammed el-Hevsî gibi San'a'daki ilmî hayatın çeşitli yönlerini temsil eden âlimlerin talebesi oldu. Eğitim hayatı boyunca gerek Yemen kültür havzasına ait birçok önemli eseri, gerekse müteahhirin devri İslâm dünyasının merkez bölgelerinde öne çıkan medrese metinlerini tahsil etti. Şevkânî'nin fıkıh anlayışını belirleyen prensipler nasların zâhirine

Şevkânî: “Kitap ve Sünnetin âmm, mutlak, has olanları her hadisenin hükmünü yerine getirir. Her problemi açıklar, bunu bilen bilir.” diyor. Kıyasçıların ortaya koyduğu delillerin zayıflığını ortaya koymaya çalışıyor.

Sıddık Han: “Zâhiriye'nin ayıpları, Kitabın, sünnetin, makbul kıyasın delalet etmediği bozuk görüşler ile amel etmemeleridir. Evet bazı konularda taassup göstermişlerdir ki bunu bırakmaları daha iyiydi. Fakat bu konu diğer mezheplerde bulunan “*delilsiz amel*” meselesine oranla pek azdır” diyor.

Zamanımızda bu konuda tamamıyla Zahiri mezhebine uygun olmak üzere iki mezhep vardır: İmâmiye³⁴, İbâziye³⁵.

1. İmâmiye

İmâmiyeye göre şeriatın hüküm kaynaklarının delilleri beştir: Kitap, sünnet, icma, akıl, ıstışhab. Kitap, sünnet, icma, ıstışhab zaten bilinmektedir. Akıl iki kısımdır: Biri hükme delalette hitaba (nassa) dayanır, diğeri hükme delalette bağımsızdır.

1) İlk kısım üçe ayrılır: Lahn-ı³⁶ Hitab³⁷, Fahva-yı Hitab³⁸, Delil-i Hitab³⁹

bağlılık, sahih senedli âhâd hadisi âyete denk bir delil değerinde sayma, icihadın sürekliliğini ve taklidin reddini esas alma ve mezheplere karşı çıkma şeklinde özetlenebilir. Eserlerinden bazıları şunlardır: İrşâdü'l-fuhûl ilâ tahkîki'l-hâk min ilmi'l-usûl, es-Seylü'l-cerrârü'l-mütedeffik alâ hadâiki'l-Ezhâr, el-Şavlü'l-müfîd fi edilleti'l-ictihâd ve't-taklîd, ed-Dürerü'l-behiyye fi'l-mesâili'l-fıkhîyye, Neylü'l-evtâr şerhu Münteķa'l-ahbâr. 1250 / 1834 tarihinde vefat etmiştir. Geniş bilgi için bkz. Eyyüp Said Kaya - Nail Okuyucu, “Şevkani” mad., **DİA**, 39/22-28.

³³ Ebü't-Tayyib Muhammed Sıddık Bahâdır Hân b. Hasan b. Alî el-Kannevî (ö. 1307/1890): Hindistanlı âlim. 19 Cemâziyelevvel 1248'de (14 Ekim 1832) Hindistan'ın Uttar Pradeş eyaletine bağlı Bans Bireli'de doğdu. Sıddık Hasan Han, XIX. yüzyılda Hint alt kıtasında kurumsal yapıya kavuşmuş bir fikir hareketi olarak ortaya çıkan Ehl-i hadîs ekolünün kurucularındandır. Şah Veliyyullah ed-Dihlevî'nin görüşleri doğrultusunda Kur'an ve Sünnet'i esas alarak müslümanların problemlerine çözüm getirmeyi amaç edinmekle birlikte aşırı bir çizgiye kayan bu ekol, bid'at ve hurafe kaynağı kabul ettiği fıkıh mezhepleri ve tasavvufa karşı sert bir mücadele vermiştir. Sıddık Hasan Han'ın Arapça, Farsça ve Urduca olarak çeşitli konularda yazdığı 220'yi aşkın eseri mevcuttur. Geniş bilgi için bkz. Abdülhamit Birşık - A. Cüneyt Eren, “Sıddık Hasan Han” mad., **DİA**, 37/92-95.

³⁴ **İmamiye**: İmamet, dinin inanç esaslarından sayan, bazen Şia bazen de Şia'nın on iki imam (İsna aşare) kolu ile eş anlamlı olarak kullanılan Şii fırkalarının ortak adına imamiye denir. Geniş bilgi için bkz. Mustafa Öz, “İmamiye” mad., **DİA**, 22/207-208.

³⁵ **İbaziye**: Harici fırkalarının en mutedili ve günümüze ulaşan tek kolu olarak nitelenen İbaziye, adını kurucusu Abdullah b. İbaz'dan almıştır. Geniş bilgi için bkz. Ethem Ruhi Fığlalı, “İbaziye” mad., **DİA**, 19/256-261.

³⁶ Lahn, lügat, dil, dilin anlamı demektir. Ayette “و لتعرفنهم في لحن القول” “”Sen onları konuşma tarzlarından anlarsın” (Muhammed, 47/30) buyrulmaktadır. Kimi zaman da Arapça için i'rab hatası olmaksızın yapılan konuşmaya denir. Geniş bilgi için bkz. Seyfüddin Ebi'l-Hasan Ali b. Ali b. Muhammed el-Amidî, **el-İhkam fi Usuli'l-Ahkâm**, tah. Şeyh İbrahim el-Acuş, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, tsz, III.63

2) İkinci kısım ya vücut olur: Emanetin geri verilmesi gibi; ya çirkin (kubh) olur: zulüm ve yalan gibi; ya güzel (hüsn) olur: insaf ve doğruluk gibi. Bunların her biri zorunlu olduğu gibi çalışılarak da elde edilebilir. İşte bugün yayınlanmış ve yazılmış olan İmâmiye usul kitaplarında hükümlerin delilleri böylece sıralanmaktadır.

Kıyasa gelince onun hakkında meşhur *el-Mu'teber*⁴⁰ adlı kitapta şöyle buyruluyor:

“ و اما القياس فلا يعتمد عليه عندنا لعدم اليقين بثمرته فيكون العمل به عملا بالظن المنهى عنه و دعوى الإجماع من الصحابة على العمل به لم يثبت ”

İmâmiye mezhebine göre yazılan el-Mu'teber'den naklettiğimiz bu ibare “kıyas kendisine itimad edilir değildir, kıyas ile amel yasaklanmış olan zann ile ameldir, kıyas ile amel hakkında sahabenin icmaı da sabit değildir”.

İmâmiye mezhebine mensup olanlar yaklaşık on beş milyon civarındadır.

2. İbâziye

³⁷ **Lahnü'l-Hitab:** Lafzın, kendisi olmadıkça sözün tamam olmadığı bir gizli manadan ya da zamirden delalet ettiği şeye denir. Ebu İshak İbrahim b. Ali eş-Şirazî, *el-Lum'a fi Usulî'l-Fıkh*, tah. Muhyidin Dîb – Yusuf Ali Bedîvî, Daru İbn Kesir, Beyrut, 1997, 104; Hitapta mantuk (söylenen alan) ile meskutun anı (söylenmeyen alan)da hükmün kuvveti denk ise **lahnu'l-hitab** derler. Bkz. Duman, İslam Hukuk Usulü Dersleri, 293.

³⁸ **Fahve'l-Hitab:** Tenbih cihetiyle lafzın delalet ettiği şey demektir. Lafızda bahsedilen hükme konu olan şeyin en üst birimi ise en alta kadar bütün birimlerine tenbih söz konusudur. Lafızda bahsedilen hükme konu olan şeyin en alt birimi ise en üste kadar bütün birimlerine tenbih söz konusudur. Bkz. eş-Şirazî, 104; söylenen alandaki hükmün söylenmeyen alanda evleviyetle geçerli olması durumunda cumhur buna **fahve'l-hitab** derler. Bkz. Amidî, III.63-64; Duman, İslam Hukuk Usulü Dersleri, 293.

³⁹ **Delilü'l-Hitab:** Mütekellimin mesleği üzere usul yazarların Mefhumu'l-Muhalefet de dedikleri delilü'l-hitab, mantukda söylenen hükmün meskutun anı olan alanda geçerli olmaması bkz. Amidî, III.69; ya da hükmü bir şeyin iki sıfatından birine bağlamak ve aksi hükmün diğeri için sabit olmasıdır. Mesela ayette: “ان جاءكم فاسق بنبأ فتبينوا” “Size bir fasık bir haber getirirse onu araştırın” (Hucurat, 49/6) buyruluyor. buna göre haber getiren adil bir kimse ise haberinin araştırılmasına gerek olmadığı anlaşılır. Ebu Hanife ve Hanefiler mefhumu'l-muhalefetin meskutun anı olan alandaki hükmünü sabit görmediklerinden hüccet kabul etmezler. Bkz. Eş-Şirazî, 105.

⁴⁰ Yaptığımız araştırmada İmamiye müellifleri tarafından kaleme alınmış *el-Mu'teber* adlı kitabın bir olduğunu tespit ettik. Fakat tespit ettiğimiz bu eserin furu-ı fıkıhla ilgili olması ve içeriğinde kıyasla ilgili bir bilgiye rastmadık. Muhakkık el-Hillî tarafınan yazılmış olan eser günümüzde Nasır Mekarim Şirazî tarafından tahkik edilmiş olup, Müessesetü Seyyidi Şuhada tarafından 1364 tarihinde iki cilt halinde basılmıştır. Eserin yazarı Muhakkık el-Hillî tanınmış Şii alimi olup tam adı Ebu'l-Kasım Necmüddin Cafer b. El-Hasen b. Ebi Zekeriya Yahya el-Muhakkık el-Hillî el-Hüzelî'dir. Hicri 602 (1205) tarihinde doğan yazar 676 (1277) tarihinde vefat etmiştir. Diyanet İslam Ansiklopedisi madde yazarı Muhakkık el-Hillî'nin eserleri arasında el-Mu'teber'i zikretmemektedir. Bkz. Mazlum Uyar, “Hillî, Muhakkık” mad., *DİA*, 18/39-40.

İbâziye mezhebine göre yazılan usul kitaplarından *Meşarîku Envârî'l-Ukul*⁴¹ adlı kitapta şöyle deniliyor:

“Fıkıhta asıl Kitab-ı Bari – icma sonra seçilmiş sünnettir” Meşarîk’da şöyle deniyor: “Burada fıkıhla kasıt: Nefsin lehinde ve aleyhinde olanları bilmektir ve bu itikadiyatı, ahlak ilmini ve fer’iyatı içerir. Çünkü bunlar bu üç asıldan istinbat olunurlar. Buna muhalefet eden yada bunlardan bir şeye muhalefet etmek batıldır”⁴². Diğer bir yerde de: “Yazar, kıyas olan dördünce aslı zikretmiyor çünkü kıyas mutlak olarak asıl değildir” deniliyor

Bu açıklamaya göre bütün itikadi, ahlaki ve fer’i hükümler üç asıl olan Kitap, Sünnet ve icmadan istinbat edilmektedir, kıyas bir asıl kabul edilmemektedir.

İbâziye mezhebi Zengibar’da, Muskit’ta, Saktara Adasında yayılmıştır. Zengibar hükümetinin resmi mezhebidir.

Afrika’da beşinci mezheb denilen mezhep İbâzîyedir. İçlerinde “Saferi Mezhebi” de vardır ki bu da Haricilerin kollarındandır. Kıyası inkar ederler. İbâziye mezhebi bağluları da beş milyon civarındadır.

Tenbih:

1. Davud Zahirî içtihadı, örfe itibar etmektedir. Kıyası inkar etmiş olması, içtihadı inkar ettiği anlamına gelmez. Nassın ibaresiyle, işaretiyle, iktizasıyla içtihadı kabul eder. Fukahanın geneli tarafından kıyas-ı fahva denilen nassın delaletiyle, yani Mefhumu’l-Muvafakat ile ictihad ettiği gibi, Mefhumu’l-Muhalefet yani Delil-i Hitab ile de ictihad eder.

Nitekim İmâmiye de kıyası inkar ettikleri halde içtihadı inkar etmezler. Bu konu o kadar bilinmektedir ki memleketimizde “İctihad kapısı”nın açık olup olmadığı konusu Ehl-i Sünnet alimleri arasında tartışmalı bir konu (muhtelefun fih) olduğu halde, halkın cahilliğine bakınız ki İmâmiye mezhebi[nin ictihadı reddettiği fikri] yaygındır.

⁴¹ *Meşarîku Envârî'l-Ukul*, İbazi alimi Ebu Muhammed Nuruddin Abdullah b. Hamid (Humeyd) b. Sellum es-Salimî’ye ait bir eser olup, İslam inanç esasları, İslâm fırkaları ve bunlara ait düşüncelerin mukayeseli olarak ele alındığı bir kitaptır. Kitap Şeyh Ahmed b. Ahmed el-Halili tarafından tahkik edilerek, Daru’l-Cil tarafından Beyrut’ta 1989 tarihinde basılmıştır. Geniş bilgi için bkz. Mustafa Öz, “Salimî” mad., *DİA*,36/50.

⁴² İbarenin kaynağı şu şekildedir: Ebu Muhammed Nuruddin Abdullah b. Hamid (Humeyd) b. Sellum es-Salimî, *Meşarîku Envârî'l-Ukul*, tah. Şeyh Ahmed b. Ahmed el-Halili, Daru’l-Cil, Beyrut, 1989, I.174.

Davud Zahirî örfе de itibar ediyor. Ancak İslâm şeriatı üzere olmayan halkın adetlerini kabul etmiyor. Hatta nassın hüküm bildirmediği yerlerde ibaha-i asliyye ile, ya da konunun bağışlanan (afv) konuardan olduğu fikri ile hükmediyor. Bu konuda Hanefî, Malîkî, Şafîî ve Hanbelîleri de geçmiştir. Dört imamın ittifakla haram dedikleri bir çok şeyi [Davud ez-Zahirî] mübah görüyor. Örfе, içtihadada uymak bundan başka nedir?!

Davud, nassın dışında icma'ı, beraet-i asliyyeyi, istishabı kabul ediyor. Bu sebeple "Örfе ve içtihadada itibar etmeyen, nassın zahiri manasına tutunmaktan başka bir ilke kabul etmeyen Davud'dur" demek, yanıldır, yerince araştırma yapmadan ileri sürülen görüştür. Fıkıh Usulü ilmiyle bağdaştırılabilecek bir şey değildir.

2. Davud Zahirî mezhebi asrımıza kadar devam edegelmiştir. Çünkü XIII. Hicri asırda vefat meşhur mudakkiklerden Şevkânî ile XIV. Hicri asrın başında vefat eden meşhur Sıddık Han Zahirî taraftarı idiler. Bugün Hindistan'ın bazı beldelerinde Zahirî mezhebi yaygındır.

Sevrî mezhebi, Evzaî mezhebi, Cerîrî mezhebi, Rahuyehî mezhebi, Huzeyme mezhebi gibi fıkıh mezhepleri toptan kıyası kabul ettikleri halde devam edemediler; fakat Zahirî mezhebi, İmâmiye mezhebi, İbâziye mezhebi kıyası inkar ettikleri halde bugün devam ediyorlar.

Artık Davud Zahirî mezhebi şimdiye kadar devam ettiği halde "hiçbir zaman yaşayamadı" demek, binlerce hadis hafızı, fakihler, alimler, tarihçiler yetiştirdiği ve bugün Hindistan'da bu kadar bağlısı bulunduğu halde "hiçbir iz bırakmadı" demek ... tarihe, ilme, fıkha tamamen aykırıdır. Davud Zahirî mezhebi, sosyal hayata karşı gelmemiş, aksine sosyal hayatı karşılamıştır.

3. "Şöhretçiler Zahirî mezhebini yeniden diriltmeye çalışıyorlar" sözünün hiçbir ilmi kıymeti yoktur. Her mezhepte olduğu gibi Zâhiriye mezhebinde de bir takım önde gelen alimler ortaya çıkmış, mezheplerini yaymaya gayret etmişlerdir. Eğer bu söz kabul edilirse diğer mezheplerde ortaya çıkan büyük ilim adamlarına da şöhretçi demek gerekir. Artık incelemeksizin, bilgisizce, Davud Zahirî mezhebi fakihlerine, bilhassa yukarıda isimleri zikredilen ümmetin faziletli şahsiyetlerine şöhretçi demek şüphesiz ki avamca bir tabirdir.

4. "Örfе ve içtihadada itibar etmeyen, hayata kıymet vermeyen hayat tarafından kabul olunmuyor hatta bir iz bırakmıyor" iddiası kabul edilse Zâhiriye mezhebi bir tara-

fa, bugün on beş milyon İmâmiye mezhebi bağluları ve beş milyon İbâziye mezhebi bağlularının yeryüzünde kalmaması gerekecektir. Çünkü İmâmiye ile İbâziye tıpkı Zâhiriye gibi ictihadda bulunuyor.

İllet hükmün dayanağıdır (menat), aynı illetler aynı sonucu doğurur, illet: hüküm ile birlikte deveran eder. Eğer İmâmiye ile İbâziye hayat tarafından kabul olunmadı dersek dünya ve onda olanlar bizi yalanlamış olur. Az çok coğrafya bilen okul öğrencilerinin dalga geçmelerine tutulmamak için çaresiz “İmâmiye ile İbâziye mezhepleri hayat tarafından kabul olundu, bir iz bıraktı” diyeceğiz. İmâmiye ile İbâziye hayat tarafından kabul olunmuş ise, Zâhiriye de hayat tarafından kabul olunmuş olacaktır. Zira, illet ortaktır, sebep tektir, aynı sebepler aynı sonuçları doğurur.

Bundan dolayı Zâhiriye mezhebi hayat tarafından kabul olunmuş, bir iz bırakmış, hatta bugün Hint beldelerinde yaşamaya devam etmektedir.

Artık “Davud mezhebi hayat tarafından kabul olunmadı, hiçbir zaman yaşamadı, hiçbir iz bırakmadı!” diyen bir kimseye karşı: Bu söz asla ilim, fıkıh, tarih ilimleri tarafından kabul edilen bir iddia değildir ve hiçbir zaman da kabul olunmayacaktır. Hiçbir zaman ilim dünyasında, fıkıh dünyasında hayat bulan bir anlayış değildir ve hiçbir zaman da hayat bulamayacaktır. Bu iddia ilim adamları yanında hiçbir iz bırakmadı ve hiçbir zaman da bir iz bırakmayacaktır, diyebiliriz. Sözümüzü burada tamamlayalım.